

ВПЛИВ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ РФ НА ПОЗИЦІЮ «НЕЙТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВ» ЩОДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

«Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» (М. Маклюен)

Автори:

Маріанна Присяжнюк, Володимир Солов'ян

Вступ

Впродовж тривалого часу міжнародна інформаційна діяльність РФ спрямована на підризок демократичних цінностей та поглиблення існуючих протиріч і конфронтацій. У здійсненні інформаційних впливів Росія покладається на багаторівневу систему пропаганди, яку формують державні медіа, що мовлять за кордон, фінансово залежні від російських корпорацій іноземні ЗМІ, або афілійовані з Москвою організації, експерти та політики.

Інформаційні операції Кремля є окремим елементом глобальної конфронтації. Важливий вимір протистояння Росії та Заходу становить конкуренція за прихильність «нейтральних держав» – тих, хто ухиляється від чіткої позиції стосовно російсько-української війни. З метою зміни балансу підтримки України у світі, Росія активно застосовує пропагандистські наративи, адаптовані до актуальних обставин та місцевих особливостей. Кремль здійснює інформаційну експансію в інформаційне середовище країн, що декларують свій нейтралітет, для підживлення міфу про «світову більшість», яка, начебто, підтримує Росію у її боротьбі із Заходом.

Для України прихильність «нейтральних держав» є вкрай важливою, перш за все, в контексті міжнародного розслідування воєнних злочинів, вчинених РФ та обмеження можливостей РФ компенсувати втрати економіки внаслідок санкцій Заходу завдяки розширенню об'ємів зовнішньої співпраці в торгово-енергетичній та технологічній сферах.

Концепт інформаційного впливу

В західній науковій думці поняття «інформаційний вплив» концептуалізується в залежності від методів та суб'єкта впливу через множинний понятійно-категоріальний апарат: «інформаційна війна», «інформаційна операція», «інформаційно-психологічна операція», «інформаційний тероризм» тощо. Серед найпоширеніших методів здійснення інформаційного впливу виокремлюють пропаганду, дезінформацію, чутки, провокації, психологічний тиск.

З метою уникнення термінологічної плутанини, варто вказати, що в рамках даного дослідження автори розглядають інформаційний вплив як іноземні інформаційні маніпуляції та втручання (Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI)). Відповідно до звіту робочої групи з Стратегічних комунікацій Дипломатичної служби Європейського союзу (EEAS), «іноземні інформаційні маніпуляції та втручання (IMB) передбачають нелегальну модель поведінки, яка загрожує або може негативно вплинути на цінності, процедури та політичні процеси. Така діяльність має маніпулятивний характер, здійснюється навмисно та скоординовано державними і недержавними суб'єктами, у тому числі їхніми довіреними особами, як на власній території, так і за її межами»¹. Отож, згідно зі звітом EEAS, головним інструментом інформаційних впливів Росії є поширення дезінформації.

Таким чином, в рамках дослідження, автори аналізують інформаційний вплив Росії на позицію «нейтральних країн» в питанні війни засобами дезінформації та іншими інформаційними впливами.

«Нейтральні» країни як плацдарми антиукраїнської пропаганди РФ

До цієї категорії «нейтральних» країн належать держави з різних регіонів світу. По-перше, це країни, що мають визначений Конституцією статус «нейтралітету», до прикладу Республіка Молдова. По-друге, країни, які не мають конституційно визначено нейтрального статусу, але визнаються такими через інші міжнародні договори чи зовнішньополітичні декларації, як, наприклад, Австрія, Фінляндія, Швеція та Швейцарія. По-третє, країни, які утримуються від засудження російської агресії проти України: Китай, Індія, ПАР та інші. Таким чином, «нейтральність» країн може визначатися, як «конституційна», на рівні міжнародних зобов'язань, а також «прихована», коли керівники тих чи інших країн, уникають оцінок міжнародних подій.

При цьому слід відзначити динаміку внутрішніх політичних процесів. Наприклад, Фінляндія та Швеція прийняли рішення про вступ до НАТО, Австрія та Молдова зіштовхнулися із внутрішніми провокаціями та маніпуляціями навколо теми

¹ 1 st EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats, URL: <https://euvsdisinfo.eu/uploads/2023/02/EEAS-ThreatReport-February2023-02.pdf>

«нейтралітету» задля блокування можливої допомоги Україні та зайняття рішучішої позиції щодо агресії РФ, а окремі країни так званого Глобального Півдня, які можна віднести до «нейтральних» відповідно до класифікації в рамках даного дослідження, беруть участь у просуванні вигідних Москві умов припинення конфлікту.

Забезпечення відносин із «нейтральними» країнами займає особливе місце серед завдань російських інформаційних впливів та пропаганди. Як результат, деякі формально «нейтральні» країни фактично перетворилися на плацдарми поширення інформаційних впливів та антиукраїнської пропаганди². Особливий інтерес для Кремля становлять країни Глобального Півдня, оскільки саме в цьому географічному поясі найбільше країн, які готові розвивати торгово-економічні зв'язки з РФ навіть попри декларативну підтримку України та ризик наразитись вторинні санкції Заходу, а місцеві політики та медіа подекуди поширюють відверто проросійські сентенції.

Інструментарій інформаційних впливів Кремля

Екосистему проросійської дезінформації формують: 1) засоби масової інформації (ЗМІ), які відкрито чи завуальовано підтримуються Кремлем; 2) політичні сили та окремі політики, громадські організації та об'єднання «співвітчизників» за кордоном; 3) освітні заклади на наукові установи; 4) держкорпорації та компанії, що реалізують бізнес-проекти за кордоном; 5) російська православна церква.

Зазначені категорії акторів в рамках даного дослідження можуть бути визначені як провідники інформаційних впливів РФ за кордоном, що мають на меті просування російських інтересів та здійснення впливу на інформаційний порядок денний в інших країнах.

Міжнародні медіа Кремля: зміна вектору. Один з основних інструментів Кремля - медіа, що транслюють російську пропаганду на міжнародні аудиторії. Як і раніше, безумовним лідером за обсягами субсидування залишається телеканал Russia Today (RT). Так, в 2023 році на фінансування RT передбачена третина всіх коштів федерального бюджету РФ, що спрямовуються на забезпечення російської пропагандистської машини – 28,5 млрд з 88,5 млрд рублів³.

Внаслідок втрати основних інструментів медіа-присутності в західному інформаційному просторі після запровадження санкцій проти RT і Sputnik, Кремль сконцентрував зусилля на іспаномовному напрямку. Основними цільовими

² Ткач В. Ф. Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України / В. Ф. Ткач // Стратегічні пріоритети. Серія: Політика. - 2016. - № 1. - С. 99-109. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_1_12

³ Федеральный закон от 06.12.2021 № 390-ФЗ "О федеральном бюджете на 2022 год и на плановый период 2023 и 2024 годов", URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202112070016>

аудиторіями іспаномовних філій RT є інтернет-користувачі в Венесуелі, Нікарагуа та Кубі⁴. Через ретрансляцію медіа цих країн в інформаційному просторі сусідніх країн російська пропаганда охоплює аудиторію у Північній та Південній Америці та Карибському басейні. Внаслідок того, що ЗМІ країн Глобального Півдня продовжують черпати інформацію з російських новинних ресурсів, суспільства цих країн часто формують оцінки російсько-української війни через призму наративів Кремля. Дана проблема особливо актуалізувалась весною 2022 року, коли на фоні всплеску інтересу до проблематики війни, медіа країн Глобального Півдня почали звертатись до російських джерел інформації для висвітлення подій.

Закордонні представництва РФ, що здійснюють інформаційний вплив. Окрім інформаційних агентств, важливим інструментом інформаційних впливів РФ на закордонні аудиторії є інституційні структури, що розміщені за кордоном: дипломатичні установи, фонди, асоціації тощо. За оцінками фахівців австралійського аналітичного центру Інституту Лоуї (Lowy Institute), станом на 2021 рік Росія мала одну з найбільш розвинених мереж закордонних представництв у світі (6-е місце серед 61-ї країни, включеної до рейтингу)⁵.

Ключовим оператором інформаційного компоненту зовнішньополітичної діяльності РФ є підвідомче російському МЗС федеральне агентство – «Росспівробітництво». В липні минулого року агенція потрапила під сьомий пакет санкцій Євросоюзу. В мотиваційній частині це рішення було обґрунтовано так: «Росспівробітництво – це головне державне агентство, яке проектує м'яку силу Кремля та гібридний вплив, включаючи просування так званої концепції «Російського світу». Протягом багатьох років воно діє як парасолькова організація для мережі російських співвітчизників та агентів впливу та фінансує різні проекти публічної дипломатії та пропаганди, консолідує діяльність проросійських гравців та поширює кремлівські наративи, включаючи історичний ревізіонізм»⁶. Варто відзначити – оскільки санкції обмежили можливості продовження роботи Росспівробітництва в країнах ЄС, агенція проводить «релокацію» ресурсів в країни Центральної Азії, Африки та Латинської Америки.

Так звані російські центри науки та культури (Російські будинки та інформаційно культурні центри) функціонують майже у 80 країнах світу. Ці підрозділи російської пропагандистської мережі діють у статусі відділів посольств, тож користуючись перевагами дипломатичного імунітету, в першу чергу в контексті безпеки. Лише в 2022 році «Російські будинки» відкрились в Судані, Алжирі, Малі та Єгипті, також

⁴ Russia aims Ukraine disinformation at Spanish speakers, URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-europe-media-social-media-facebook-144598113c8d911f3ea5dc7c8c4aa09d>

⁵ Global Diplomacy Index 2021 Country Ranking, URL: <https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/#>

⁶ Council Implementing Regulation (EU) 2022/1270 of 21 July 2022 implementing Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine, URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2022/1270/oj

задекларовано плани щодо інших країн Африки, Близького Сходу та Південної Америки⁷.

На недержавному треку також діє низка створених державою фондів – «Російський світ», Фонд підтримки публічної дипломатії ім. А.М. Горчакова, Фонд підтримки та захисту прав співвітчизників за кордоном, Фонд президентських грантів (є окремий напрямок з громадської дипломатії) та Президентський фонд культурних ініціатив. До інформаційних операцій також залучені Російська православна церква через велику кількість закордонних парафій, інститути народної дипломатії (наприклад Асамблея народів Євразії), асоціації товариств дружби, аналітичні центри, гуманітарні організації і т.д.⁸.

Наука та «мирний атом» на службі пропаганди. Освітня галузь також розглядається як засіб розширення географії інформаційного впливу через підготовку кадрів політичних, економічних та наукових еліт в країнах, що розвиваються. Станом на 2022 рік Росія займала 6-е місце у світі за кількістю іноземних студентів – загальна кількість склала бл. 350 тис. осіб. Серед «лідерів» за кількістю студентів переважно країни Центральної Азії, Китай, Індія та Єгипет⁹. Паралельно Міністерство освіти та науки РФ розвиває наукову дипломатію, зокрема формує при посольствах мережу аташе з науки. На базі російських університетів діють Центри російської мови, зокрема в Греції, Зімбабве, ПАР, Кенії, Монголії, Нікарагуа, Венесуелі та Парагваї.

Діяльність державної холдингової компанії Росатом також доцільно інтерпретувати як прихований інструмент російської пропаганди. Компанія не потрапила під санкції через залежність від її послуг низки європейських країн і США. Станом на сьогодні Росатом будує та обслуговує АЕС в Бангладеш, Білорусі, Єгипті, Індії, Ірані, Китаї, Туреччині та Угорщині. Завдяки цьому Кремль продовжує зміцнювати свою присутність за кордоном, створюючи умови для стратегічної залежності від послуг і російської технологічної бази в сфері атомної енергетики. Російський «мирний атом» відкрив багато дверей для інформаційного впливу Москви. До прикладу, враховуючи, що ЗМІ в країнах-клієнтах Росатома, як правило, в тій чи іншій мірі залежні від

⁷ Россотрудничество откроет новые центры в Африке, URL: <https://news.ru/africa/rossotrudnichestvo-otkroet-novye-centry-v-afrike/>

⁸ Институты «мягкой силы» Российской Федерации за рубежом: новая перспектива, URL: https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/instituty-myagkoy-sily-rossiyskoy-federatsii-za-rubezhom-novaya-perspektiva/?sphrase_id=102428729

⁹ Роль «мягкой силы» в международных отношениях: современный российский опыт и перспективы, URL: https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rol-myagkoy-sily-v-mezhdunarodnykh-otnosheniyakh-sovremennyy-rossiyskiy-opyt-i-perspektivy/?sphrase_id=102428729

місцевих урядів, зовнішня діяльність цієї компанії опосередковано впливає на сприйняття проблеми окупації ЗАЕС у різних регіонах світу¹⁰.

Підсумовуючи, варто зазначити, що методологія російської пропагандистської машини є доволі типізованою незалежно від регіону:

- Послідовна робота (фінансова нагорода в обмін на висвітлення вигідних тем) з лідерами думок та медіа-коментаторами, які мають власну аудиторію.
- Фінансова підтримка експертно-аналітичних ресурсів які транслюють на місцеві аудиторії російський порядок денний.
- Публічна підтримка лояльних режимів на дипломатичному рівні та в форматі заяв представників російської влади.
- Проведення міжнародних форумів (до прикладу: клуб «Валдай», форум «Росія-Африка», «Російсько-індійський діловий форум» тощо) для рекрутингу лояльних експертів та медіа-коментаторів, інфільтрація вигідних Кремлю наративів в експертні середовища конкретних країн, що забезпечує вплив на політичному рівні.

Наративи російської пропаганди в країнах Глобального Півдня

На відміну від радянських практик, особливістю російської пропаганди в країнах Глобального Півдня є те, що вона не завжди спрямована на завоювання нових прихильників російського устрою та зовнішньої політики Кремля. Ідеологи путінської Росії не в змозі запропонувати привабливий універсальний образ альтернативного світоустрію. Натомість російська пропаганда зосереджується на критиці Заходу, маніпулюючи та мімікруючи під локальні дискурси.

Російські інформаційні впливи на міжнародній арені об'єднані загальною ідеєю, яка полягає у запереченні ліберальних та демократичних цінностей. Тому для режимів, які з метою внутрішньополітичної або зовнішньополітичної мобілізації вдаються до антизахідної адженди, тези російської пропаганди доволі часто стають в нагоді. Таким чином відбувається «симбіоз» окремих наративів кремлівської пропаганди та популізму локальних політичних еліт.

Фейковий «антиколоніалізм» Кремля. Прикладом інфільтрації дезінформації в медійне поле країн Глобального Півдня є тема «неоколоніалізму Заходу». Самозображення Росії антиколоніальною силою, що протистоїть експансіоністським амбіціям Заходу, вражає цинічністю на тлі імперської загарбницької війни проти

¹⁰ Solovian V. Ukrainian Nuclear Plants in the focus of Russian Informational Warfare, UA: Ukraine Analytica · 1 (30), 2023, URL: <https://ukraine-analytica.org/ukrainian-nuclear-plants-in-the-focus-of-russian-information-warfare/>

України. В той же час, Москва послідовно вкладає інформаційні ресурси в антиколоніальну адженду.

В країнах африканського континенту російські дипломати використовують публічні заходи, конференції та засоби масової інформації для висвітлення та «вшанування» радянської підтримки антиколоніальних рухів ХХ століття. Також офіційні представники Москви регулярно наголошують на тому, що саме Росія була однією з небагатьох світових держав, які не мали колоній в Африці і не брала участь в работоргівлі. Росія пропонує африканським аудиторіям парадоксальний погляд на війну проти України як новітній етап боротьби з колоніалізмом Заходу. До прикладу, під час візиту до Луанди на початку 2023 року Лавров порівняв війну Росії за «звільнення» України від зовнішнього впливу Заходу з війною за незалежність Анголи¹¹.

Масштабування конфлікту. Москва активно «продає» Глобальному Півдню парадигму, в якій Росія веде проти США безкомпромісну боротьбу на вістрі «світової більшості» за новий справедливий світовий порядок. Таким чином Москва намагається вмонтувати тематику російсько-української війни в фрейми антизахідних дискурсів, що глибоко вкорінені в колективній свідомості суспільств ряду регіонів світу.

Паралельно, через призму інформаційного масштабування війни на території України до рівня глобального протистояння Росія-США, кремлівська пропаганда зображує бойові дії боковим сюжетом «екзистенційної» кризи Заходу. Завдяки такому ракурсу висвітлення своїх мотивів Москва намагається реставрувати власний міжнародний престиж, що суттєво похитнувся внаслідок невдалого ходу військової операції проти на порядок слабшого сусіда.

Історична спадкоємність. Один з основних акцентів російської пропаганди в країнах Глобального Півдня полягає у фіксації на досягненнях минулого, вибудовуванню логічного ланцюжка спадкоємності від Російської імперії, СРСР та до сучасної РФ. Експлуатуючи позитивний образ Союзу, що зберігся в ряді країн-реципієнтів радянської військової та економічної допомоги в роки Холодної війни, Москва применшує або зовсім нівелює вклад інших республік колишнього СРСР в об'єм допомоги, який надавався країнам, що продавали свою лояльність червоній імперії в ХХ столітті.

Дана тактика інформаційної війни приносить Кремлю конкретні дивіденди на африканському треку. Показово, що уряди ПАР, Намібії, Анголи та Мозамбіку часто

¹¹ Why Russia Markets Itself as an Anti-Colonial Power to Africans, URL: <https://foreignpolicy.com/2023/02/08/russia-ukraine-colonialism-diplomacy-africa/>

апелюють саме до історичних зв'язків з Москвою, пояснюючи небажання голосувати за резолюції ООН на підтримку територіальної цілісності України.

Ядерний шантаж. Найбільш вразливою стороною роспропаганди є тема ядерного шантажу. Вочевидь, в Кремлі усвідомлюють, що шантаж Заходу у форматі прямих і прихованих погроз застосування ядерної зброї одночасно шкодить іміджу Москви в країнах Глобального Півдня. Порухення табу на застосування ядерної зброї не вигідне для жодної зі сторін, про що Москві час від часу нагадують Пекін та Нью Делі. Нещодавно вустами наближеного до кремлівської верхівки політолога Сергія Караганова Кремль фактично визнав, що змирився з неприйнятністю для країн-лідерів Глобального Півдня застосування зброї масового ураження: «Для Індії, інших країн Світової більшості [...] застосування ядерної зброї малоприйнятне, як з моральних міркувань, так і з геостратегічних... Ми навряд чи можемо розраховувати на швидку підтримку, навіть якщо на Глобальному Півдні багато хто відчує задоволення...»¹². Тож навряд чи машина російської пропаганди докладатиме зусилля для переконання «нейтральних» держав у тому що ядерний конфлікт може піти на благо «світовій більшості».

В той же час, на тлі теракту на Каховській ГЕС та спричиненні масштабної екокатастрофи на Півдні України, суттєво зросли побоювання щодо долі ЗАЕС. Загроза ядерного інциденту на атомній станції залишається важливим компонентом інформаційної стратегії Росії в контексті війни з Україною. Варто нагадати, що у перші дні повномасштабного вторгнення російський лідер аргументував своє рішення «бажанням» Києва розпочати ядерну програму. З того часу Москва регулярно підживлює даний наратив. Наприклад, очільник Генштабу, міністри оборони, закордонних справ, глава СЗР та інші російські високопосадовці час від часу здійснюють інформаційні вкиди, звинувачуючи Україну в «ядерному тероризмі» та прагненні заволодіти ядерною бомбою¹³.

Мирні ініціативи «нейтральних держав» в контексті російської пропаганди

Хоч російська пропаганда продовжує ігнорувати об'єктивну реальність, в інформаційному середовищі «нейтральних» країн відповідні провокації подекуди спрацьовують. Наприклад, сайт новин Індії опублікував наступний коментар колишнього посла в Туреччині та Узбекистані М.К. Бхадракумара: «...завжди існує ймовірність того, що Україна спробує повернути статус ядерної держави. Отже, в таких

¹² Тяжкое, но необходимое решение, URL: <https://globalaffairs.ru/articles/tyazhkoe-no-neobhodimoe-reshenie/>

¹³ Абсурдна та небезпечна брехня: Київ відреагував на заяву Шойгу про "брудну бомбу", URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/534095-absurdnaya-i-opasnaya-lozh-kiev-otreagiroval-na-zayavlenie-shoygu-o-gryaznoy-bombe>

анархічних умовах вони завжди можуть створити брудну бомбу»¹⁴. Маніпуляції щодо «ядерної програми Києва» чи «брудної бомби» спрямовані на провокування фобій ядерної війни в суспільствах Глобального Півдня. Внаслідок цього для лідерів країн, які протягом першого року повномасштабної війни залишались індиферентними до проблеми, виникає спокуса заробити репутаційні дивіденди на темі «захисту світу» від ядерної катастрофи.

Отож головною метою інфільтрації зазначених наративів в інформаційний простір різних регіонів світу, за задумом Кремля, є стимулювання мирних ініціатив лідерів Глобального Півдня. Усвідомлюючи необхідність пошуку шляхів заморожки війни у зв'язку з невинним погіршенням конфігурації на фронтах, Москва докладає максимум інформаційних та дипломатичних зусиль для продукування мирних планів сторонами, які з 24 лютого 2022 декларували свою нейтральність. На сьогоднішній день такими прикладами є Китайський, Африканський, Індонезійський мирні плани. Всі вони передбачають вигідний для Москви сценарій врегулювання, оскільки де-факто фіксують територіальні загарбання агресора.

Тези російської пропаганди щодо «деколонізації» України узгоджуються з вказаними ініціативами, оскільки умовою їхньої реалізації є заморожка євроатлантичних перспектив Києва, що в трактуванні Кремля означає «вигнання» «західних колонізаторів» із зони геополітичного впливу Росії. Наративи пропаганди, які масштабують конфлікт, обумовлюють бажання Кремля використати мирні угоди щодо України як трамплін до переговорів з США щодо питань стратегічного характеру. Таким чином, мирні ініціативи Глобального Півдня російське керівництво, ймовірно, розглядає як можливість залучитись підтримкою «нейтральних» країн в контексті затяжного протистояння із Заходом, посилити політичну взаємодію з ними в рамках міжнародних організацій, головним чином БРІКС і ШОС.

Висновок

В умовах санкційного тиску пріоритетом для Кремля є розширення впливу на країни Глобального Півдня, оскільки саме в цьому географічному поясі зосереджені «нейтральні держави», які прагнуть зберегти політичні та торгово-економічні відносини з Москвою.

До інструментів зовнішнього інформаційного впливу РФ належать медіа і організації, програми залучення іноземних студентів та науковців, держкорпорації та компанії, що

¹⁴ Russia starts building 'protective dome' at Zaporizhzhia nuclear plant, URL: <https://www.aa.com.tr/en/europe/russia-starts-building-protective-dome-at-zaporizhzhia-nuclear-plant/2766586>

реалізують бізнес-проекти за кордоном, а також російська православна церква, яка має значну кількість закордонних парафій.

Інформаційні активності Москви спрямовані на формування позиції «нейтральних» країн, яка передбачає подальше дистанціювання від тематики російсько-української війни, ненаданні допомоги Україні та ігноруванні воєнних злочинів РФ. При цьому суттєвим фактором, який сприяє «засвоєнню» російської пропаганди є наявність антизахідних настроїв в локальних суспільствах чи політичних елітах. Тому Росія адаптує пропагандистські наративи до суспільно-політичних настроїв конкретного регіону. До основних тематик російської пропаганди в контексті впливу на «нейтральні держави» Глобального Півдня автори зараховують: «неоколоніалізм Заходу», масштабування війни на території України до формату глобального конфлікту Росія-США, маніпуляції історією міждержавних відносин з часів СРСР та залякування ядерною катастрофою у випадку продовження українського наступу. У підсумку, інформаційні впливи Москви на «нейтральні держави» мають єдину комплексну мету – сприяти залученню більшої кількості сторін до мирних ініціатив на вигідних для Росії умовах.

© New Geopolitics Research Network

Автори:

Маріанна Присяжнюк, Володимир Солов'ян

New Geopolitics

Research Network

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

New Geopolitics Research Network

Е-пошта: info@newgeopolitics.org

<https://www.newgeopolitics.org/>